پێویستی و گرینگی
بارهێنانی جینسی منداڵان/بەشی1

دوکتور کامران ئەمین ئاوە

بە داخەوە زۆربەی خەڵک نایانەوێ، یا ناتوانن و پێیان عەیبێکی گەورەیە وڵامی ساکارترین پرسیاری منداڵەکانیان سەبارەت بە سێکس بدەنەوە. جەماعەتێک وشەی سێکس وەک سنووریکی مەزن لە بەر چاو دەگرن کە تێپەرین لەو دەبێتە هۆی کرانەوەی پێش لە وەختی چاو و گوێچکەی منداڵان و شکاندنی مەرزی شەرم و حەیا. بەشێکیش تەنانەت ئەگەر پێشیان خۆش بێ وڵامی منداڵان بدەنەوە، لە بەر نەبوونی زانستی پێویست سەبارەت بەم مەسەلەیە تێیدادەمێننەوە و ناتوانن بە شێوێکی رێک و پێک لە چوونێتی جیهانی سێکس و سێکسوالیتە بدوێن. ئەم گرفتە لە دەرەوەی وڵاتیش نە تەنیا لە نێوان کوردەکان و کۆچەرانی تردا دەبیندرێ، تەنانەت، زۆربەی خەلکی رۆژئاواییش مەیلێکی وایان نییە کە لە سەر ئەم مەسەلەیە لە گەل مندالەکانیان بە شێوێکی ئاسایی بدوێن. ئەمەش لە حالێکدایە کە پێمان خۆش بێ یان نا، لە دونیایەکی سێکسیدا دەژین، لە جیهانێک کە رۆژانە بە چەشنێک سەر و کارمان دەگەل دونیای سەرسوورهێنەری سێکس هەیە، لە رادۆ و تلەویزیۆن،ئێنتێرنێت، رۆژنامە و گۆڤارەکان، موسیقیا و تەنانەت لە پرۆپاگەندەی حیزبە سیاسییەکانی رۆژئاوایش هەر باسی دەکری و بۆ فرۆشتنی زۆر شت لە سابوونەوە بگرە هەتا ماشێن لە سێکس و وێنەی ژنی رووت و جوان کەلک وەردەگرن. تەنانەت پێشەوایانی ئایینیش لە رەسالەکانیان زۆر نقڵ و رەوایەت و قسەی خۆشیان سەبارەت بە جێگای شەرمگای ژن و پیاو هەیە و هەر چەند خوداوەندی عالەم سێکسی لە پێشەوایانی عیسایی و راهبە دونیا تاریکەکان حرام کردووە،ئەوانیش هیچ کاتێک بە فیرۆ نادەن و بە نهێنی یا روون و ئاشکرا خەریکی ئەم کارە پیرۆزەن و جار و بار ئاکاری سێکسی ئەوان دەگەل منداڵان و تەڵەبەکانیان بە مانگ خۆراکی بەرنامەکانی تلەویزیۆن و رپۆرتاژی رۆژنامەو گۆڤارەکانە.

بەڵام بە پێی ئەو شتانەی کە باسمان کرد ئایا منداڵان وڵامی پرسیارێ خۆیان سەبارەت بە سێکس و چۆنێتی هەستی جینسی بە دروستی و رێک و پێکی وەردەگرنەوە؟ ئایا بێ دەنگی و یا وڵام ندانەوەی دایک و باوک بەو پرسیارە ئاساییەی منداڵان، هانیان نادا پەنا بە جەماعەتی بێگانە ببەن؟ ئایا هەر ئەمە نابێتە هۆی ئەوەی کە، بەشێک لە منداڵان تووشی سێکسی پێش لە وەخت، نەخۆشی جینسی وەک سیڤلیس، سووزاک، ئیبدز ببن؟ ئایا ئەمە نابێتە هۆی مەترسی زگپری کچە قوتابیەکان و تێکچوونی ژیان و داهاتەوی ئەوان و مناڵەکێان؟

به پێی ئامارێک له سه‌دی 72ی کوران و 66ی کچانی ئه‌مریکایی بۆ هه‌وڵ جار نه له لایه‌ن دایک و باوکیان به‌لکو جه‌ماعه‌تێکی تره‌وه شاره‌زای چۆنێتی ژیانی جینسی ده‌بن و ته‌نیا له سه‌دی 10ی ئه‌وان له مه‌دره‌سه به شێوێکی دروست فێری زانستی سێکس و تایبه‌تمه‌ندیه‌کانی ئه‌ندامه جینسیه‌کانی له‌شی خۆیان ده‌بن! له راگه‌یاندنێکی گروپی میانه‌ڕه‌وی پارله‌مانی ئنگلیس باسی مه‌ترسی ژیانی جینسی منالانی ئه‌م وڵاته وه‌ک ئاکامی بێده‌نگی و نه‌توانینی دایک و باوکه‌کان بۆ شی کرنه‌وه و باس کردنی پێوه‌ندی و بێهداشتی جێنسی ده‌کرێ. به پێی راپۆرتی کۆمیته‌ی له‌شساغی ئینگلیس، زۆرترین نرخی زگپری کچانی لاوی رۆژئاوایی له‌م وڵاته‌دا ده‌بیندرێ.

له راستیدا، ئێمه له وڵاتێکدا له دایک بووین که باسی ژیان و چۆنێتی مه‌یل و ئاکاری جینسی وه‌ک گوناحێکی مه‌زن له قه‌له‌م ده‌دره‌ێ،و یا ته‌نانه‌ت دایک و باوکانیش بیانه‌وێ باسی بکه‌ن له به‌ر ناشاره‌زایی له زانستی کاری له‌شی مرۆڤ و سێکس و سێکسوالیته، و نه‌بوونی کولتوری وتووێژ له‌گه‌ل مندالان، له وڵام دانه‌وه‌دا ده‌مێننه‌وه، چۆن رۆشنبیری کورد ده‌توانێ تا ئه‌م پێسته ئه‌ستووره نه‌درێنێ و په‌نا به خوێندن و زانین و گۆڕینی به‌شێک له داب و نه‌ریتی کۆن نه‌با، ئه‌رکی گرینگی ته‌ربیه‌تی جێنسی منداله‌که‌ی به جێ بێنێ؟!

له ژیانی رۆژانه‌دا ئه‌و کاته‌ی که منداڵ پرسیارێک سه‌باره‌ت به مه‌سه‌له‌ی جینسی له دایک و باوکی ده‌کا، له پله‌ی هه‌وه‌ڵدا یه‌کێک له حاله‌ته‌کانی ژێره‌وه دێته پێش:

- په‌شێوی. مرۆڤ بیر له‌وه ده‌کاته‌وه که وڵامی ئه‌م پرسیاره چ کارتێکه‌رێکی له سه‌ر مندال ده‌بێ.
- بێ متمانه به‌خۆیی. ئه‌گه‌ر وڵامه‌کام دروست و رێک و پێک نه‌بێ چ ده‌قه‌ومێ؟
- تێدامان. ئایا کاتی ئه‌وه گه‌یشتووه باسی سێکس له گه‌ل منداڵ بکرێ؟

ئه‌م پرسیارانه زۆر به جێ و دروستن، به‌ڵام منداڵ که پرسیارێک ده‌کا چاوه‌ڕوانی وڵامه. شێوه‌ی هه‌ڵسوکه‌وتی دروستی دایک و باوک بۆ شیکردنه‌وه‌ی پرسیار و ویستی منداڵ ده‌توانێ ببێته هۆی خاله‌کانی خوارێ:

- مندال ده‌بینێ جێی سرنجی دایک و باوکێتی و ئه‌وان هه‌میشه ئاماده‌ی گوێچکه راگرتن به پرسیاری ئه‌و، و دانه‌وه‌ی وڵامێکی شیاون.
- پێویست ناکا بۆ وه‌رگرتنی وڵامی خۆیان روو له بێگانه یا جه‌ماعه‌تی ناله‌بار بکه‌ن.
- له لای مندال رێز و حورمه‌تی دایک و باوک پتر ده‌بێ و ده‌بێته هۆی متمانه وهه‌ستی نزیکی زۆرتر به وان.
- تا ڕادێکی زۆر به‌رگری له که‌وتنی منداڵ له داوی که‌ره‌سته‌ی سرکه‌ر، سێکسی پێش وه‌خت، زگپری کچان و نه‌خۆشیه‌کانی جینسی ده‌کا.ده‌بێ ئه‌م مه‌سه‌له‌یه له به‌ر چاو بگرتری که بۆ وێنه له سه‌دی 53ی لاوانی ئه‌مریکایی پیش ته‌واو کردنی مه‌دره‌سه ئه‌زموونی پێوه‌ندی جێنسیان هه‌یه و ساڵانه نزیک به 3 میلیۆن لاو تووشی یه‌کێک له نه‌خۆشیه‌کانی جینسی ده‌بن. به پێی ئامارێک سێ له چواری گه‌نجه‌کانی ئه‌مریکایی له ته‌مه‌نی 18 تا 19 ساڵیدا پیوه‌ندێ جێنسیان له‌گه‌ل هاوجینس یا ناهاوجینس بووه. له ناو هاوجینس بازه‌کاندا به واته‌یه‌ک پێوه‌ندی جینسی زووتر و له ته‌مه‌نی 16–13 ساڵاندا ده‌ست پێده‌کا. به پێی ئه‌و خالانه‌ی که باس کرا کردنه‌وه‌ی بابه‌تی وتووێژ سه‌باره‌ت به ژیانی جینسی ئه‌گه‌ر دره‌نگ نه‌بووبێت قه‌ت زوو نییه!

پرسیارە گشتیەکان سەبارەت بە سێکسوالیتە(Sexuality–ئاڗۆکی سێکس، زایەندێتی)

چەمک و مانای سێکسوالیتە زۆر بەربلاوترە لە هەست و نزیکایەتی جینسی و رۆلێکی گرینگ لە سەر ژیانی مرۆڤ، شێوەی هەست کردن بە چۆنێتی ژیان و راستیەکانی دەوروبەر،ناسین و ریز بۆ خۆ و ماڵ و مناڵ، مانای ئەوین و دلداری،خۆشی و نارەحەتی و هەر وەها هاودەردی و دلسۆزی و ... دەگیرێ.

سێکسوالیتە بەشێکە لە سروشت و کەسایەتی مرۆڤ. ئینسان بوونەوەرێکی جینسیە(سێکسوالە) و ئەم حالەتە بریتییە لە:

- لەشی مرۆڤ و چۆنیتی کاری لەش، وەک: جیاوازی کاری لەشی ژن و پیاو، ئەندامەکانی جینسی، زاوزێ.
- جنسیەت، ژن یا پیاو بوون. چۆنیتی کار و رۆلی هەر کامیان لە کۆمەڵگادا، جیاوازی کار و جل و بەرگیان.
- هەستی جینسی. مەیلی جینسی بە هاوجینس(هێمۆسکسوال)، بە ناهاوجینس(هێترۆسکسوال)، یا بە هەر دوو(بایسکسوال).
- رێز گرتن و بایخدان بە ژیانی ئەو کەسانەی کە لە گەلی لە پێوەندیدان.
- هەست و تێگەیشتنی مرۆڤ لە جوانی.

کاتێک منال بە تەمەنی باڵەقی دەگا، هەست و مەیلی جینسی لەودا بە هێزتر دەبێ. بە تایبەت لەم قۆناغەدا، ئەرکی دایک و باوکە کە بە شێوێکی شیاو و ئاسایی باسی ئەوین و دلداری و یەکێتی وجیاوازی ئەم هەستە لەگەل مەیل بە پێوەندی و نزیکایەتی جینسی بکەن. بۆ مندال دەبێ روون کرێتەوە کە " ئەوین و خۆشەویستی" هەستێکی بە هێز و ئینسانیە کە دەتوانێ لە خۆشەویستی و رێزی مرۆڤ بە کچ، کور، بنەماڵە، دۆست، وڵات، حیزب، بیر و باوەر و ئینسانەدا خۆی بنوێنێ تا ئەو ڕادەیە کە ئامادەێ چاوپۆشی دلخواز و هەستپێکراو و ئاکارێکی تایبەتمەند لە رێ ئەودا بێ. زۆر جار چیرۆک و شیعر و شێوەی ئاشنایی لەگەل راستیەکانی ژیان ئەتوانێ رۆلێکی بەرچاو لە بزاوتنی هەستی ناسکی ئینساندا بگێرێ.

بۆ مندال دەبێ روون کرێتەوە کە ئەوینی جینسی،مەیل و ویستێکی بە هێز و ئاساییە، کە جاروبار گەلێک رۆیایی، خەیالی، شەیدایی و یا تەنیا لەنجە و نازێکی ساکارە. هەستی جینسی دەتوانێ بی هەرچەشنە پێوەندیک لە گەل هەستی ئەوین و دلداری سەر هەلدا، ئەوین و دلداریش بێ ویستی جینسی دەست پێ بکا. ئەوانەیکە لە ژیانی هاوبەشدا هەر دوو هەستەکەیان بە یەکەوە هەیە، لە ژیانیان کەلک و خۆشیەکی زۆرتریان دەبەن تا ئەوانەیکە بێ بەش لە یەکێک لەو هەستانن.

لە تەمەنی باڵەقی دا بە پێی گۆرانی هۆرمۆنەکانی لەش،هەستێکی بە هێزی جینسی لە مندالاندا بە کەسانی دوور و نزیک وەک: خوشک و برای دۆستەکانیان، مامۆستای مەدرەسە و... سەر هەلدێنێ. لەم پلەیەدا دایک و باوک نابێ چاوەروانی پرسیاری مندال بن، باشتر ئەوەیە بە پێی تەمەن و ڕادەی ویستی روحی و ئاسایی مندال و بە کەلک وەرگرتن لە رووداوەکانی رۆژانە پرسیارێک بکێشنە پێش و راوێژی لە سەر بکەن. بەلام دەستکەوتی ئەم کارە کاتێک رەنگێکی پۆزیتیڤ دەداتەوە کە دایک و باوک شارەزا و ئاگاداری زانستی پێکهاتن و کاری سروشتی لەشی مندال بە پێی تەمەنی ئەوان بن. ئەمەش پێویستی بە خۆیندن و فێر بوون هەیە و هەرچی زووتر هەنگاوی بۆ هەلێندرێتەوە، قازانجی زورترە و ئاکامی باشترە. بۆ وێنە مندال لە تەمەنی 10 تا 14 ساڵیدا دەبێ ئاگاداری خالەکانی خوارەوە بێ:

- زاوزێ و ئاڵوگۆڕی ساختمان و کاری ئەندامەکان.
- دەستدرێژی و ئازاری جینسی و شێوەی بەرگری.
- نەخۆشیەکانی جینسی.

کارتێکەری تلەویزیۆن وئینتێرنێت لە سەر مناڵ.

بەرنامەکانی تلەویزیۆن کە لە چوارچێوەی تەمەنی منداڵاندا نین کارتێکەرێکی خراپیان لە سەر ژیان و ئاکاری ئەواندا هەیە. زۆربەی فیلمەکانی تلەویزیۆن بە نیشاندانی پێوەندی جینسی ژن و پیاو، بیری منال بە شێوێکی نائاسایی بەرەو بابەتگەلێک دەکێشن کە هیچ چەشنە هاوتایی لەگەل ویست و هەستی روحی و سروشتی ئەواندا نییە. بە پێی لێکدانەوەی Kaiser Family Foundationلە فیلمەکانی پربینەری تلەویزیۆندا بە لانی کەم 8 جار پێوەندی جێنسی نیشان دەدرێ کە دوو لە سەر سێی راستەوخۆ نزیکایەتی جینسی ژن و پیاوە. مندالان بە دیتنی ئەم فیلمانە لە ژیان و راستیەکانی جیهانی مندالیان دوور دەخرێنەوە و بە جێی دەرس، وەرزش، کایە لە گەل مندالانی هاوتەمەن و یاری لە مالێ زۆربەی کاتی بە کەلکیان بە داخەوە بە ڤیرۆ دەروا. بۆ وێنە لە ئەمریکا، مندالان لە حەوتوویکدا بە لانی کەم 24 سەعاتی سەیری تلەویزیۆن دەکەن. بە پێی ئامارێک، مندالێکی ئەمریکایی لەو کاتەوە کە دەچێتە باخچەی مناڵان تا ئەو کاتەی کە پلەی 12 مەدرەسە تەواو دەکا نزیک بە 18 هەزار سەعاتی بە سەیری تلەویزیۆن تێپەر دەبێ و تەنیا 13 هەزار سەعات چۆتە مەدرەسە. جیاوازی ئەم رەقەمە لە ولاتیک وەک ئەلمان کە سەعاتی چوونە مەدرەسەی منالان تا پلەت 6 کەمتر لە ئەمریکایە، دەبێ زۆرتر بێ. بۆ پێشگیری لە ئاکامی نگاتیڤی تلەویزیۆن لە سەر مندالان پێشنیار دەکرێ کاتی سەیری تلەویزیۆن کەم کرێتەوە و پێشگیری لە سەیری ئەو فیلمانە بکرێ کە لەگەل تەمەنی منداڵدا نایەنەوە. باشترە تلەویزیۆن لە دیوی دانیشتن بێ و مندال لە دیوی خۆی تلەویزیۆنی لە بەر دەستدا نەبێ. بەر تەسک کردنی سەیری تلەویزیۆن دەرفەتێکی زۆرتر بە منداڵ دەدا تا لە کاتی خۆی کەلکێکی باشتر وەرگرێ و کاتی پشوودانی لە گەل مندالانی هاوتەمەن و بنەماڵە بە شێوێکی ئاسایی و باشتر تێپەر بێ.

لە جیهانی پێشکەوتووی ئەمرۆدا، ئینتێرنێت بە هێزترین، خێراترین و بەرچاوترین سەرچاوەی راگەیاندنی خەبەر، پێوەند گرتن و بە دەست هێنانی بەرهەمەکانی ئابووری، کۆمەڵایەتی، سیاسی، فەرهەنگی و زانستیە. تا ساڵی 2003 پتر لە 450 میلیۆن کەس لە چوار گۆشەی دونیادا دەسترەسیان بە ئینتێرنێت بووە و بە پێی پێش بینیەک دەبێ ئەم رەقەمە لە ساڵی 2005 دا بە بیلیۆنێک گەیشتبێ. لە ماوەی ساڵانی 1998 تا 2003 ژمارەی بینەرانی ئەڵمانی ئینتێرنێت تا 7 جار زۆرتر بووە و تەنیا لە ساڵی 2001 دا نزیک بە 10 میلیۆن ئەڵمانی پێوەندیان بە یەکێک لە کۆمپانیەکانی ئینتێرنێتەوە گرتووە. ئینتێرنێت هەر بەو شێوەی کە دەتوانێ سەرچاوێکی بە کەلک و باش بێ،دەشتوانێ سەرچاوەی تاڵی، ناخۆشی و تەنانەت کارەساتی گەورە لە بنەماڵەگەلێک بێ کە منداڵان بێ کۆنترۆڵی شیاوی دایک و باوک کار بە ئینتێرنێت دەکەن و زۆربەی کاتی خۆیان لە دیوی دەمەچەقە(chat)، کایە و سەیری سایتەکان تێپەر دەکەن. هەر ئەوەندەی کە مندال لە بەشی گەرانی ئینتێرنێت(Search the web) وشەی سێکس بنووسێ، رێگای بە هەزاران سایتی جۆراوجۆری سێکسی دکرێتەوە. بۆ وێنە تەنیا لە AOL.com پتر لە 2740001 لاپەرەی ئینتێرنێتی هەیە، کە لە هەر لاپەرەدا 15 سایتی سێکسی تێدایە . بێجگە لەوەش، دیوی 'دەمەچەقە" بۆتە جێی لە داو خستنی مندالان لە لایەن مناڵ بازەکانەوە. بۆ وێنە لە ماوەی ساڵەکانی 1993 تا 1999دا، ئێف.بی.ئای ئەمریکا

179 کەسی گرتووە کە لە ڕێگای دیوی دەمەچەقەوە مندالانیان خستۆتە داوی خۆیان و دەستدرێژی جینسیان لێ کردوون، بو سازکردنی فیلمە پۆرنۆگرافیەکان کەلکیان لێ وەرگرتوون و دەیان بەڵای تریان بە سەر هێناون. باشتر ئەوەیە بۆ بەرگری لە هەر چەشنە کارەساتی گەورە و بچووک مندالان لە ژێر چاودیر و کۆنترۆڵی دایک و باوکیان کەلکی شیاو لە ئینتێرنێت وەرگرن.

پێویستی و گرینگی

بارهێنانی جینسی منداڵان/ بەشی2

دوکتور کامران ئەمین ئاوە

دەسدرێژی جینسی لە منداڵ

دەسدرێژی جینسی لە مناڵان یەکێک لەو بابەتانەیە کە ژیان و داهاتووی مندالان دەخاتە مەترسیەوە. بە داخەوە دەسدرێژی جێنسی شتێکی نوێ نییە و مێژوویەکی بە درێژایی مێژووی ئینسان لە دونیای زۆر کۆنەوە هەتا ئیستای هەیە.

دەسدرێژی جینسی لە تەواوی ولاتانی دونیا سەرەرای جیاوازی فەرهەنگی، ئابووری، کۆمەلایەتی بە شێوێکی بەر چاو خۆی دەنوێنێ و تەنیا جیاوازی لە شێوەی بۆچوونی بنەماڵە، کۆمەڵگا و یاسای سزادانی ئەو ولاتە سەبارەت بەم مەسەلەیە هەیە. تەنانەت لە زۆربەی ولاتانی پێشکەوتووش تا نێوە راستی سالەکانی 70ی زایینی بە شێوێکی جیدی و قانوونی سرنجی نەدراوە، لە ولاتانی ئاسیایی و ئافریقاییش کە شێوەی ژیانی فئودالی- ئایینی زاڵە،نە تەنیا سرنجی جیدیان نەداوەتە ئەم مەسەلەیە، تەنانەت زۆر جاریش بە بۆنەی بەرگڕی لە شەرەفی بنەماله و داپۆشانی ئەم ئاکارە منالەکەیان زۆر بێرەحمانە کوشتووە.

لە ئەمریکا تا ساڵی 1975 بە شێوێکی جیدی و ئاسایی بەرگری لەو مەسەلەیە نەکراوە. بە پێی لێکۆلینەوەی "کۆمیتەی نەتەوەیی پێشگیری لە دەسدرێژی جینسی منالانی ئەمریکا"لە ساڵی 1982 ، ساڵانە نزیک بە یەک میلیۆن مندالی ئەمریکایی دەسدرێژی جینسیان لێکراوە یا ئازاری لەش دراون. بە پێی ئامارێکی تر ساڵانە دەسدرێژی جینسی لە 200 هەزار مندالی ئەمریکایی دەکرێ یا بە شێوەیەک ئازار دەدرێن. کچان قوربانی سەرەکی دەسدرێژی جینسین، لە ئەمریکا لە سەدی 27ی کچان و 16ی کورانی ژێر 12 ساڵ؛ و لە ئەلمانی رۆژئاوا 15 تا 25 لە سەدی کچان و 5 تا 10 لە سەدی کوران بە جۆرێک دەسدرێژی جینسیان لێکراوە. بە پێی لێکۆلینەوەکانی ڕێکخراوەی بەرگری لە منداڵانی ئیران 50 لە سەدی ئەو مندالانەی کە ئاوارەی کوچە و کۆلانانن و وەک " مندالانی خیابانی" دەناسرێن دەسدرێژی جێنسیان لێکراوە و تەنیا لە

تاران پایتەختی کۆماری ئیسلامی ئیران، لە ساڵی 2003-2002 ڕێژەی مندالانی خیابانی پتر لە 25 هەزار کەس بووە.

لە زۆربەی ئەو کارەساتانەدا 90 لە سەدی دەسدرێژکەر ئەندامەی بنەمالە، خزم یا دۆست و ئاشنای نزیک بووە. بۆ وێنە لە ئەڵمانی رۆژئاوا لە سەدی 60ی دەسدرێژکەر ئەندام و خزمی بنەمالەیە(لە سەدی 50ی، باوکی مندالە)، 30 لە سەدی دۆستی بنەماڵە و جیرانەکانیان و 6 تا 7 لە سەدی خەلکی نەناسراو و بێگانە بووە. لە سوئێدیش بە پێی راپۆرتی ساڵانەی رێکخراوەی BRIS، لە ساڵی 2002 دەسدرێژی جینسی لە منالان بە نیسبەتی ساڵی 2001 تا 30 لە سەد چۆتە سەرێ، لە هەر 10 مندال 8ی لە لایەن باوکیانەوە دەسدرێژی جینسیان لێکراون و 9 لە 10ی ئەو کەسانەی دەسدرێژیان لێکراوە کچ بوون.

بە داخەوە زۆر جار ئەم ئاکارە ساڵیانی ساڵ درێژەی پێدەدرەی و دەسدرێژکەر لە تەواوێ شێوەکان بۆ بی دەنگ راگرتنی منال و پێش بردنی ئامانجی خۆی کەلک وەردەگرێ.

ئەم منداڵانە زۆرتر لە مەترسیدان:

- ئەوانەی کە لە ژێر چاودێر و کۆنترۆڵی شیاوی دایک و باوکدا نین.
- ئەوانەی کە دایک و باوکی ئەلکۆلی یا خووگرتوو بە مادەی سرکەریان هەیە.
- ئەو مندالانەی کە هەستێکی زۆر بە تەنیایی دەکەن و پێویستیان بە مۆحەبەت و خۆشەویستی هەیە.
- ئەوانەی کە شارەزا بە شێوەکانی دەسدرێژی جینسی و بەرگری لە خۆیان نین.

شێوەکانی جۆراوجۆری دەسدرێژی جینسی، دەسنیشانکردنی دەسدرێژکەر

بە هەر ئاکارێک کە ببێتە هۆی نزیکایەتی جینسی لە گەل مندال" دەسدرێژی جینسی" دەکوترێ. ئەم ئاکارە بریتیە لە:

- نزیکایەتی جینسی لە گەل مندال لە رێگای دم، کۆم یا ئەندامی جینسی ژنانە ".
- دەست لێدان لە ئەندامی جینسی، سنگ و سمتی مندال.
- هەر کار و ئاکارێک کە هۆی ئازاری مندال لە بەر جنسیەتی(کور یا کچ بوون) بێ.

زۆربەی مندالانی دەسدرێژی لێکراو بە هۆی ترس، هەستی گوناه و شەرم، ناوێرن باسی ئەم رووداوە بکەن، سرنج و چاودێرێ دایک و باوک دەتوانێ نەخشێکی سەرەکی لە دەسنیشانکردن و بەرگری لەم مەسەلەیە بێ. بەشێک لە نیشانەکانی یاریدەر بۆ دەسنیشانکردنی دەسدرێژی جینسی یا نارەحەتی رۆحی- دەروونی مندال بە سەرچاوەی ترەوە بەم چەشنەیە:

- بێ ئیشتیایی یا زۆرخۆری ناساغ.
- گریان و گرو گرتنی درێژخایەن.
- ڕق ئەستووری، گرو گرتنی بێ ئەساس.
- گۆرانی حالەتی خەوتن، میز بە خۆ داکردنی شەوانە.
- خەمۆکی.
- مۆتەکە.
- بێ مەیلی بۆ رۆیشتن بۆ شوێنێک یا بۆ لای کەسێکی تایبەتی.
- دووری کردن لە دایک، باوک یا ئەندامێکی بنەمالە.
- ئاکارێکی نائاسایی وەک دەست بۆ ئەندامی جینسی کەسێکی گەورەتر لە خۆ بردن.
- پێکهاتنی ویستێکی نائاسایی بەرەو ئەندامی جینسی ئینسان یا حەیوان.
- گەرانەوە بۆ ئاکاری کاتی مندالی وەک قامک مژێن.

- نیشانەکانی لەش کە دایک و باوک یا دوکتوری منداڵ هەستی پێدەکا، وەک:
  - خوێن هاتن لە کۆم یا ناوزێ(ئەندامی جینسی ژنانە).
  - وەرهەمی ئەندامی جینسی.
  - شکایەت کردن لە ئێش و ئازاری ئەندامی جینسی.
  - چڵک چۆڕان لە ناوزێ.
  - بۆنی ناخۆش لە دەوروبەری ئەندامی جینسی.
  - دڕانی جل وبەرگی ژێر.
  - بوونی لەکی پیس لە تونکەی منداڵ.
  - نەخۆشی جینسی وەک سووزاک.

ئەو منداڵانەی کە دەسدرێژی جینسیان لێدەکرێ تووشی گەلێک ناکوکی درێژخایەنی روحی و دەروونی دەبن:

- هەست بە گوناه و تاوانباری.
- گرفتی رەفتار و فێرنە بوون لە مەدرەسە.
- هێرشی هێستێریایی(وورووژاوی زۆر، خێرا هەڵچوون)
- ئەلکۆلی یا خووگرتوویی بە مادەی سرکەر.
- ناتەوانی لە راگرتنی پێوەندی و دۆستایەتی لەگەل منداڵانی هاوتەمەن.
- دەسدرێژی لە منداڵانی کەم تەمەنتر لە خۆ.
- هەرزەگی(خۆ فرۆشی).
- هەڵاتن لە ماڵێ.
- تێکچوونی کەسایەتی.

شێوەی رەفتار لەگەل منداڵی دەسدرێژی لێکراو

لە کاتی دیتن یا گومان کردن بە دەسدرێژی جینسی لە منداڵ، پێشنیار دەکرێ بۆ پێشگیری لە ئازاری روحی منداڵ ئەم خاڵانە لە بەر چاو بگرتری:

- تووڕە نەبوون و لای منداڵ بە کاوەوخۆ مانەوە.
- متمانە و باوەر کردن بە وتەکانی منداڵ.
- تاوان بار نکردنی منداڵ.
- پشتیوانی لە منداڵ، نیشاندانی هەستی خۆشەویستی خۆ بە منداڵ و هاندانی بۆ روون کردنەوە و باسی ئەم مەسەلەیە لای ئێوە.
- وەدەست هێنانی متمانەی منداڵ. منال دەبی دڵنیا بێ کە دایک و باوک لە هەر حالەتێک یار و پشتیوانی ئەون.
- هەلهێنانی هەنگاوی جیدی بۆ پێشگێری لە دووپات بوونەوەی ئەم کارە و بەرگری لە ئازاری روحی و لەشی منداڵ.
- دڵنیایی لە تەواوبوونی دەسدرێژی جێنسی لە منداڵ.
- ئاگادار کردنی پۆلیس و رێکخراوە کۆمەلایەتی و دەولەتیەکان بۆ لێکۆلینەوە و شوێن کەوتنی مەسەلەکە. باشتر ئەوەیە دایک و باوک راستەوخۆ لە گەل دەسدرێژکەر دەستەویەخە نەبن.

- بردنی مندال بۆ لای دوكتوری مندالان و هەر وەها دوكتوری دەروونناس(Psycholog).
- یارمەتی روحی مندال لە پرۆسەی پشكنینەكانی پزیشكی بۆ بەرگریكردن لە تێكچوونی باری دەروونی منالْ.

شێوەكانی پێشگیری

پێك هێنانی متمانە بە خۆیی لە مندال و پێوەندیكی دۆستانە لە گەل ئەو، ئاگادار كردنی مندال سەبارەت بە دەسدرێژی جیسی و دەسدرێژكەر و شێوەكانی بەرگری لەم كارە بە تایبەت لە نێوان تەمەنی 5 تا 11 سالْ رۆلێكی بەرچاوی لە پێشگێری لەم چەشنە كارەساتە هەیە.

منال دەبی ئاگادار كریَ كە ریژەی ئەم كەسانە كەمن، پێویستە ئاگای لە شێوەی بەگری لە خۆی بیَ و دایك و باوكی سەبارەت بە هەر كارێك كە ببێتە هۆی نارەحەتی رەوانی، ئاگادار كا.مندال دەبیَ بزانیَ كە كەس مافی دەسلێدانی ئەامی جینسی،كۆم و سنگی ئەوی نییە.

دەبیَ جیاوازی تەماسی وەك: لە باوەش گرتن و ماچ كردن لە كاتی دیدار یا مالئاوایی و تماسی خراپ وەك دەست لە ئەندامی جێنسی دان و ئەو خالانەی كە پێشتر باسمان كرد،بۆ مندال شین كرێتەوە. هیچ كاتێك نابیَ مندال بۆ ماچ ندان سەركۆ كریَ. مندال دەبیَ ئاگادار كریَ هەر كاتێك كە ئاكار و كارێك دەبێتە هۆی ئازاری ئەو، وشەی " نا"، " وامەكە"، " تەواوی كە" بەكار بێنیَ.

سەرچاوەكانی ئینگلیسی:

1-From Diapers to Dating.By Alyssa Haffner Tartaglione,New York,1999
2-Talking about Sex.1996
3- The Behavioral Sciences in Psychiartry . by J.M.Wiener&H.A.Breslin
4- The AIDS Epidemic-considerations for the 21-st centuray.Anthony S.Fauci MD,Sep.30,1999,the New England Journal of Medicine
5- HARRISN'S 15 th Edition, Principles of Internal Medicine 2001
6- CURRENT , Medical Diagnosis & Treatment,39th Edition,Edited by Lawrence M.Tierney,Jr and….
7- Child Sexual Abuse,American Academy of Pediatrics,1985
8- www,aol.com (search Sex)

سەرچاوەكانی ئەلمانی:

9- Deutschland.Nr.4/2002
10- Amerika Woche ,Nr.37/2002
11- HIV-Erkrankung,AIDS und Assoziierte Erkkrankung.H.Jabloski
12- Infektionsprophylaxe bei der Pflege und Betreuung von Patienten mit HIV und AIDS in der intensivepflege.

سەرچاوەی فارسی:

-13 انگلستان در بحران سلامت جنسی بە سر می برد.**2003;326, June14 BMJ** بە نقل از **http://www.hmdj.org/**